

Δημήτρης Γρηγορόπουλος

Βιολογία και κοινωνική βαρβαρότητα

Σε έξαρση είναι τα τελευταία χρόνια η βιολογική κατεύθυνση στην ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων, η αναγωγή τους στην ανθρώπινη φύση γενικά, αλλά και στα ιδιαίτερα γενετικά χαρακτηριστικά του ατόμου για την ερμηνεία ή και πρόβλεψη της συμπεριφοράς του.

Στη βάση αυτών των αντιλήψεων είναι η ιλιγγιώδης πρόοδος της βιολογίας, ιδίως της μοριακής και της γενετικής. Και, ενώ τα αποτελέσματα στην αποκωδικοποίηση του DNA και στην έρευνα του εγκεφάλου είναι μεν εντυπωσιακά αλλά ακόμη πολύ περιορισμένα σε έκταση, ενώ, έστω κι αν υποβαθμίζει την επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος, δεν μπορεί κανείς να την αγνοεί,

ωστόσο η αναγωγή του κοινωνικού στο βιολογικό παίρνει ακραίες μορφές: η διαμόρφωση και εξέλιξη της κοινωνίας αλλά και ειδικότερα φαινόμενα, όπως η ανεργία, η φτώχεια, η εγκληματικότητα, ακόμη και η συζυγική απιστία και η ομοφυλοφιλία, ερμηνεύονται με τα γενετικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου εν γένει και τα ιδιαίτερα γονίδια κοινωνικών και φυλετικών ομάδων.

Τα ιδεολογικά και πολιτικά συμπεράσματα που προκύπτουν από μια τέτοια προσέγγιση είναι προφανή και εξηγούν αν όχι την εμφάνισή τους, πάντως την ευρύτατη προβολή και την αξιοποίησή τους: αφού ο εγωισμός και η επιθετικότητα του ανθρώπου είναι εγγεγραμμένα στα γονίδιά μας και δεν

μεταβάλλονται, αφού δεν έχουν αλλοιωθεί στα τρία περίπου δισεκατομμύρια χρόνια της εξέλιξής μας, έπεται ότι είναι σαφώς αβάσιμη και ουτοπική η προσδοκία μιας κοινωνίας που θα θεμελιώνεται στην αλληλεγγύη, στην ισότητα και την ανθρωπιά. Κι ακόμη, αφού υπάρχουν ομάδες διανοητικά κατώτερες ή με εγγενή αρνητικά χαρακτηριστικά, αυτές πρέπει να αντιμετωπίζονται ανάλογα: η αντιμετώπιση αυτή ποικίλλει από την εξόντωση και τη στείρωση, στην πιο βάρβαρη ρατσιστική εκδοχή, έως την εγκατάλειψή τους στην τύχη τους και την κατασταλτική αντιμετώπισή τους, αφού «έτσι είναι» και δεν αλλάζουν ή, σε μια πιο εκλεπτυσμένη ρεφορμιστική μορφή, στην όχι προνοιακή και ιδιαίτερη αντιμετώπισή τους, αλλά στην εξασφάλιση γενικής προόδου που μπορεί να συμπαράσχει κι αυτούς.

Ο αναγωγισμός των κοινωνικών φαινομένων στο φυσικό και βιολογικό παράγοντα δεν είναι νέα ούτε πρωτότυπη υπόθεση· βρίσκεται θεωρητικά διατυπωμένη ήδη στον «Γοργία» του Πλάτωνα ως άποψη των σοφιστών· συνεχίζοντας τη διαδρομή και την παρουσία τους, οι ιδέες αυτές λαμβάνουν ιδιαίτερη έκταση το 19ο αιώνα, συνδεδεμένες και εδραζόμενες σε επαναστατικές ανακαλύψεις όπως η ανακάλυψη του κυττάρου, η φυσική επιλογή και άλλες, και διατυπώνονται σε φιλοσοφικά ρεύματα όπως ο κοινωνικός δαρβινισμός, η φιλοσοφία της ζωής (κυρίως με τον Υπεράνθρωπο του Νίτσε και την *élan vital* του Μπερξόν), η οργανική θεωρία, ακόμη και η φυλετική-ανθρωπολογική.

Η ειδοποιός διαφορά με τη σύγχρονη εκδοχή του βιολογισμού έγκειται, κυρίως, στο εξής: Στις παλαιότερες εκδοχές ο βιολογισμός στηριζόταν σε κάποιες εμπειρικές παρατηρήσεις ή και σε επιστημονικά δεδομένα, αλλά δεν είχε αξιώσεις αυστηρά επιστημονικής τεκμηρίωσης· σε ορισμένες μά-

λιστα περιπτώσεις κινούνταν σε μυστικιστικά επίπεδα, κυρίως στον Μπερξόν).

Εξάλλου, σε ορισμένες απ' αυτές τις αντιλήψεις, παρά την αντιεπιστημονικότητα, υπήρχαν και θετικές πλευρές, όπως η δημιουργικότητα της *élan vital*, η κριτική της συμβατικής ηθικής από τον Νίτσε, η αναγνώριση της ταξικής πάλης σε αντιδιαστολή με τη φυσική πάλη από ορισμένα ρεύματα του κοινωνικού δαρβινισμού.

Ακόμη, από φιλοσοφική άποψη, υπήρχε αναλυτική θεωρητική επεξεργασία, έμπνευση, δημιουργία και οικοδόμηση θεωρητικών σχημάτων και συστημάτων και όχι μηχανιστική και ανεπεξέργαστη αναγωγή του κοινωνικού στο βιολογικό.

Απεναντίας, ο σύγχρονος βιολογισμός αξιώνει την ένδυση με τα άγια και ιερά άμφια της επιστημονικής τεκμηρίωσης· δεν πρόκειται για υποθέσεις αλλά για επιστημονικές αποδείξεις —τα πάντα ερμηνεύονται με τα αντίστοιχα γονίδια. Παράλληλα, λειτουργεί σε καθαρά αντιδραστική κατεύθυνση, αφού διαωνίζει και ορθολογικοποιεί το υπάρχον σύστημα, ενώ δικαιολογεί την εντεινόμενη από το νεοσυντηρητισμό κοινωνική αδικία και εκμετάλλευση, μεταθέτοντας την ευθύνη στη «γονιδιακή υστέρηση» των χεμιαζόμενων κοινωνικών στρωμάτων και ατόμων.

Αξιοπαράτηρη είναι ακόμη και η πνευματική ένδεια αυτής της αντίληψης, φαινόμενο ενδημικό, φαίνεται, στη σύγχρονη αστική σκέψη, αφού δεν παρατηρείται μόνο στον ακραίο, αδιαμεσολάβητο βιολογισμό, αλλά και σ' έναν αντίστοιχο τεχνοκρατισμό («η τεχνολογία φταίει για την ανεργία»), οικονομισμό (θεοποίηση αγοράς), αντιεξελικτικισμό (τέλος της ιστορίας-αιωνιότητα καπιταλισμού), ηθικισμό (αποστασιοποίηση ηθικής από ταξικές αντιθέσεις), ανορθολογισμό (καταπολέμηση λογικής και λόγου από το μεταμοντερνισμό).

Ένδεια που μάλλον εξηγείται από την απουσία αισθητού αντίπαλου δέους —οπότε προς τι οι περίτεχνες αναλύσεις—, από τη σπουδή της άρχουσας τάξης να περιχαρακώσει την ιδεολογική της κυριαρχία με υπεραπλουστευμένα στερεότυπα, αλλά και από την προσπάθεια να εξωραΐσει την τρέχουσα αντιδραστική πολιτική που εφαρμόζει με χονδροειδείς (αναπόφευκτα) στρεβλώσεις.

* * *

Η φιλοσοφία στηρίζεται στα δεδομένα των επιμέρους επιστημών, δεν τις υποκαθιστά όμως· το ίδιο ισχύει και για τις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες στις μεταξύ τους σχέσεις. Η φιλοσοφία δεν μπορεί να αποφανθεί για την εγκυρότητα μιας θεωρητικής αντίληψης στη βιολογία, γενετική κ.ο.κ. Δεν ισχύει όμως και το αντίστροφο; Βιολόγοι, που όχι μόνο δεν έχουν εντυφλήσει στα κοινωνικά φαινόμενα αλλά ούτε καν λαμβάνουν υπόψη την ιδιαιτερότητά τους, μπορούν να αποφαίνονται γι' αυτά με κρίσεις μάλιστα καθολικού κύρους και ενώ οι ανακαλύψεις στους τομείς τους είναι σημαντικές, αλλά πόρρω απέχουν από την ολοκλήρωσή τους;

Πώς, επί παραδείγματι, μπορούν να απολυτοποιούν τα τεστ νοημοσύνης, ενώ υπάρχουν σοβαρές επιστημονικές αμφισβητήσεις για την εγκυρότητά τους, αλλά και για την έννοια της ευφυΐας γενικότερα, αποδεικνύοντας την κατωτερότητα κοινωνικών και εθνικών ομάδων, όταν, σύμφωνα με τα δικά τους τεστ, μια τσιγγάνα χορεύτρια εμφανίζεται με ανώτερο δείκτη ευφυΐας από τον Αϊνστάιν ή όταν τα τεστ Μπινέ στους ευρισκόμενους σε κατάσταση σοκ μετανάστες, στα καθατήρια του νησιού Έλλης, κοντά στη Ν. Υόρκη, αποδείκνυαν το 80% των ευρωπαϊκών μεταναστών πνευματικά αναπήρους (*Επενδυτής*, 27/10/1994);

Ανεξάρτητα από το τι θα φέρει στο φως η έρευνα στις φυσικές επιστήμες, κανείς καλοπροαίρετος άνθρωπος δεν μπορεί να αρνηθεί τον καθοριστικό ρόλο του κοινωνικού περιβάλλοντος και των ιστορικών συνθηκών. Δεν μπορεί κανείς σοβαρά να αμφισβητήσει ότι η ανεργία σε μια κοινωνία αυξάνεται όταν συντρέχουν ορισμένες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και όχι επειδή τη συγκεκριμένη περίοδο γεννιούνται περισσότεροι τεμπέληδες! Ούτε μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι η δραματική αύξηση της εγκληματικότητας στη σημερινή Ρωσία εξηγείται από την αποσάθρωση του κοινωνικού, πολιτικού και ηθικού ιστού της χώρας και όχι βέβαια από την απελευθέρωση κάποιων αποθνημένων γονιδίων εγκληματικότητας στη ρώσικη ψυχή...

Αλλ' ακόμη και σε περιπτώσεις έντονου βιολογικού καθορισμού, σε μονογενείς διδύμους, στην εξημέρωση ζώων, σε μορφές πνευματικής υστέρησης, σε κληρονομική προδιάθεση για κάποια ασθένεια, το περιβάλλον διαδραματίζει σαφή διαμορφωτική, έως και καθοριστική επίδραση. Είναι γνωστά τα αποτελέσματα των σχολείων για παιδιά με ειδικές ανάγκες, αλλά και η θεραπευτική λειτουργία της τέχνης σε ψυχικά αρρώστους, ο εκφυλισμός των κατοικίδιων ζώων κ.ά.

Αλλά ας εξετάσουμε και το ένστικτο της επιθετικότητας, που θεωρείται από τους βιολογιστές αλλά και από άλλα ρεύματα της αστικής ιδεολογίας ως ο αναλλοίωτος και καθοριστικός πυρήνας της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Καταρχήν είναι αμφίβολο ότι η επιθετικότητα είναι φυσική καταβολή του ανθρώπου, αφού έχουν εντοπιστεί κοινωνίες, μικρές κυρίως, με μακρόχρονη ειρηνική συμβίωση, στις οποίες δεν παρατηρείται ουσιαστικά επιθετικότητα.

Αλλά και ως ενστικτώδης καταβολή η επιθετικότητα είναι ανεξάρτητη και καθοριστική του κοινωνικού περιβάλλοντος ή το αντίστροφο;

Στο ζωικό βασίλειο, όπου τα ένστικτα παρουσιάζονται στην καθαρή τους μορφή, παρατηρείται πολύ ηπιότερη επιθετικότητα απ' ό,τι στον άνθρωπο· τα ζώα σκοτώνουν μόνο για την εξασφάλιση τροφής, όχι από απληστία, μίσος, φθόνο· δεν βασανίζουν τον αντίπαλο, δεν σκοτώνουν τα ομοειδή, απλώς αρχούνται στην αναγνώριση της ανωτερότητάς τους, ενώ εμφανίζουν συχνά και μια ισχυρή, μέχρι αυτοθυσίας, τάση προστασίας των αδύνατων και νεαρών μελών της αγέλης.

Στον άνθρωπο, αντίθετα, παρά τη λογική που έχει αναπτύξει και που μπορεί να τον ωθεί σε πιο ήπιους και συμφέροντες τρόπους έκφρασης αυτής της ορμής, παρατηρείται, δυστυχώς σε πολλές περιπτώσεις, πολύ πιο έντονη έκφρασή της. Και τούτο συμβαίνει ευθέως ανάλογα σε κοινωνίας και σε περιόδους που κυριαρχεί ηθικό σύστημα εδρασμένο στην απληστία του εγωισμού, την αδικία, την εκμετάλλευση, το μίσος, που υποδαυλίζουν, διεγείρουν και εντείνουν την επιθετικότητα· όπως η κατακόρυφη αύξηση της εγκληματικότητας σε κοινωνίες που τελούν σε ηθική παρακμή ή η εξαγρίωση του νέου που φανατίζεται, ο πόλεμος για το κέρδος κ.ά.

Αντίθετα, στις κοινωνίες που υπάρχει ένα αποδεκτό πλαίσιο γραπτών και άγραφων νόμων και καθιερωμένες μορφές ικανοποίησης του ενστίκτου (αθλητισμός, άμιλλα, θεσμοποιημένες σχέσεις) παρατηρείται σαφής περιορισμός της επιθετικότητας και της βίας.

Αλλά εκτός από τον περιορισμό της επιθετικότητας, δεν πρέπει κανείς να ξεχνά την ευγένεια και ανταπόκριση όχι μόνο κάποιων εξαιρετικών προσωπικοτήτων, αλλά πολλών εκατομμυρίων ανθρώπων που στη διαδρομή της ιστορίας αγωνίστηκαν και αγωνίζονται όχι για να ικανοποιήσουν τα επιθετικά τους ένστικτα αλλά ενάντια σ' αυτά, ενάντια ακόμη και στο ένστικτο της ζωής, θυσιάζοντας την υπαρξή τους για να υπηρετήσουν τον άνθρωπο και την ιδέα μιας ανώτερης, ευγενικής και δίκαιης κοινωνίας.

Συγκεφαλαιώνοντας μια υποχρεωτικά περιορισμένη προσέγγιση ενός τεράστιου θέματος, νομίζω ότι ένστικτα, γονίδια, βιολογική δομή είναι μια αναμιγμένη υπόσταση του ανθρώπου. Δεν είναι όμως η μοναδική, ούτε αυτόνομη, ούτε καθοριστική για την πορεία της κοινωνίας.

Αν κάποιος, συνειδητά ή ασυνείδητα, θέλουν να φορτώνουν στη φύση τη βαρβαρότητα και την απανθρωπιά ενός εκμεταλλευτικού συστήματος, υπηρετούν μια υπόθεση γνωστή αλλά επιστημονικά, ηθικά και ιστορικά καταδικασμένη.

